

INFORMACIJSKA PISMENOST U SVIJETU I HRVATSKOJ – RAD ŠKOLSKOGA KNJIŽNIČARA U OSNOVNOJ ŠKOLI

INFORMATION LITERACY IN THE WORLD AND IN CROATIA –
THE WORK OF SCHOOL LIBRARIANS IN PRIMARY SCHOOLS

Andreja Zubac

Sveučilište J. J. Strossmayera
Učiteljski fakultet Osijek
andreja.zubac@gmail.com

Anita Tufekčić

Osnovna škola “Antun i Stjepan Radić” Gunja

UDK / UDC 027.8:025.85
Stručni rad / Professional paper
Primljeno / Received: 7. 7. 2014.

Sažetak

Cilj je rada dati pregled rada školskoga knjižničara u osnovnoj školi i istaknuti njegov doprinos u razvoju hrvatskoga primarnoga odgojno-obrazovnog sustava na temelju zakonskih i podzakonskih akata, smjernica i manifesta, Nastavnoga plana i programa za osnovnu školu i dr. Provođenjem informacijske pismenosti u osnovnim školama obuhvaćena su i temeljna dječja prava i obveze. Zadaća je stručnoga suradnika – knjižničara u osnovnoj školi pripremiti učenike za daljnje životno učenje, stvoriti od njih čitatelja koji će razumjeti važnost književnoga djela i jezičnih različitosti, važnost komunikacijskih tiskanih i digitalnih medija: knjige (elektroničke knjige), časopisa (elektroničkih časopisa), fotografija, stripova, zvučnih zapisa, AV-građe, mreže iz svih predmeta te važnost interkulturalnosti i multikulturalnosti u domaćem okruženju.

Ključne riječi: pismenost, informacijska pismenost, knjižnica, obrazovni sustav, stručni suradnik – knjižničar

Summary

The aim of this paper is to present an overview of the activities of a school librarian in the primary school and to point out his/her contribution to the development of the Croatian primary school educational system based on the recommendations from the Standard for School Libraries, the Library Act and supporting legislation, the Curriculum for Primary Schools, etc. The implementation of information literacy programmes in primary schools also ensures the basic rights and obligations of the child. The role of the expert library associate in primary schools is to prepare pupils for lifelong learning and to help them become the kind of readers who will understand the importance of literary works and language diversities as well as the importance of printed and digital communication media: books and e-books, magazines and e-magazines, photographs, comics, sound recordings, AV-materials, the Internet, and the importance of interculturalism and multiculturalism in their environment.

Keywords: literacy, information literacy, library, educational system, library associate

Uvod

Obrazovanje je u odgojnom, intelektualnom, kulturnom, interkulturalnom, multikulturalnom, ekonomskom i socijalnom životu djece¹ jedan od temeljnih čimbenika o kojemu ovisi individualnost, suživot i funkcioniranje demokratske zajednice u cjelini. Sukladno tomu, Međunarodni standard Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima djeteta iz 1989. godine u članku 6. iznosi temeljno načelo svakoga djeteta o pravu na život, preživljavanje, obrazovni, emocionalni, spoznajni te kulturno-društveni razvoj svakoga djeteta. Sintagma kulturno-društvenoga razvoja obuhvaća i pojmove multikulturalizma i interkulturalizma. Stričević pojam multikulturalnosti stavlja u kontekst kulturne raznolikosti društva, a interkulturalnost u kontekst uspostave dijaloga, sklada u društvu.² Nadalje, Konvencija o pravima djeteta u članku 17. ističe i pravo djeteta na pristup informacijama, a u članku 13. pravo djeteta na slobodu izražavanja. Hrvatska, kao stranka Konvencije, uvrstila se među one napredne zemlje koje su preuzele obvezu osiguranja i zaštite ljudskih prava i

¹ Konvencija o pravima djeteta pojam dijete definira kao osobu do osamnaeste godine života.

² Usp. Stričević, Ivanka. Multikulturalna pismenost u knjižnici – temelj interkulturalnog dijaloga. // 8. savjetovanje za narodne knjižnice. Martin na Muri, 18.-20. svibnja 2011. Dostupno na: www.nsk.hr/wp-content/themes/nk/.../Ivanka_Stricevic.ppt

temeljnih sloboda.³ Iz navedenoga je uočljivo da se prava međusobno upotpunjuju, posebice u formalnom i neformalnom obrazovanju djeteta te kroz programe cjeloživotnoga učenja. Sukladno tomu, promijenila se i percepcija učenja. “Jedna od središnjih ideja modernog obrazovanja odmak je od shvaćanja učenja kao prijenosa informacija i znanja. Učenje postaje proces koji objedinjuje stvaranje, mišljenje, kritičku osvještenost i interpretaciju”.⁴ Informacijsko opismenjivanje u primarnome ili osnovnoškolskom obrazovanju temelji se na zakonskim i podzakonskim aktima koji obilježavaju rad školskoga knjižničara, IFLA-inim i UNESCO-vim smjernicama za školske knjižnice, Smjernicama za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju, Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006.), školskom kurikulumu i dr.

U odgojno-obrazovnom procesu osnovne škole, čiji je sastavni dio provođenje informacijske pismenosti, naglasak je stavljen na odgoj i obrazovanje zasnovan na vještinama učitelja⁵ i stručnog suradnika – knjižničara koji za podlogu u svome radu koristi komunikacijske i obrazovne medije⁶ (živu riječ učitelja i učenika, knjige/elektroničke knjige, časopise/elektroničke časopise, fotografije/digitalne fotografije, stripove, nastavne listiće, zvučne zapise, AV-građu, realije, internet, računalne igrice u svrhu nastave). Informacijsko opismenjivanje učenika, koje provodi stručni suradnik – knjižničar samostalno ili u suradnji s kolegama u prostorijama osnovne škole i širem okruženju, može se odvijati samostalno, u paru i skupini. Na kraju primarnoga obrazovanja očekuje se od učenika tzv. Google naraštaja da su kompetentni za samostalno pretraživanje i pronalaženje kvalitetnih informacija u formalnom i neformalnom obrazovnom postupku te da su usvojili osnove informacijske pismenosti.

Vrste pismenosti

Svaka kultura i tradicija prepoznatljiva je po oblicima pismenosti svoga vremena: glinene pločice, pergamena, papirus, papir, računalo, tablet i dr. U tradicionalnom pogledu, riječ pismenost veže se uz glagole čitanja i pisanja.

³ Maleš, Dubravka. Konvencija o pravima djeteta. Zagreb : Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2010. Str. 3.

⁴ Lasić-Lazić, Jadranka; Sonja Špiranec; Mihaela Banek Zorica. Izgubljeni u novim obrazovnim okruženjima – pronađeni u informacijskom opismenjivanju. // *Medijska istraživanja* 18, 1(2012), 129.

⁵ Pod nazivom “učitelj” podrazumijevam odgojno-obrazovne djelatnike koji izvode nastavu u osnovnim školama, pripadnike obaju spolova.

⁶ Mediji su posrednici u prenošenju poruka, a kroz sadržaj koji prenose utječu na odgoj i obrazovanje djeteta.

Pismenost ž (G-osti, I-osti/-ošću) 1. poznavanje slova, vještine čitanja i pisanja; 2. vještine stvaranja tekstova, vještina pravilnog i smislenog pisanja.⁷ U informacijskoj literaturi tradicionalna pismenost naziva se još bazična ili osnovna pismenost, a na nju se oslanjaju sve druge vrste pismenosti temeljene na informiranosti i učenju. Prema Špiranec i Banek Zorica, tradicionalna pismenost je preduvjet za stjecanje novih znanja.⁸ Godine 1966. UNESCO je počeo promicati tradicionalnu pismenost, a nakon toga i ostale vrste pismenosti u svijetu. Informacijska pismenost (engl. information literacy) javlja se s pojavom tehnologija i računalnih programa u Sjedinjenim Američkim Državama. Godine 1974. pojam je odredio Paul G. Zurkowski iz potrebe organizacije postojećega znanja.⁹ Nakon toga, informacijska pismenost svoje značenje doživljava u velikim tvrtkama i knjižnicama. Danas Zurkowski potvrđuje mišljenje Indrajita Banerjee iz UNESCO-a da je informacija sadržaj i sredstvo, a mediji služe za isporuku sadržaja, informacije i sredstva. Jedno bez drugoga nije moguće.¹⁰ Godine 1989., Američko knjižničarsko društvo (American Library Association – ALA) ističe važnost povezanosti informacijski pismene osobe i obrazovanja na svim razinama te iste godine definira šest temeljnih kompetencija koje bi pojedinac trebao posjedovati da bi ga nazvali informacijski pismenom osobom. Osoba treba biti svjesna vlastite informacijske potrebe, treba znati prepoznati informaciju koja će joj riješiti problem, treba znati pronaći informaciju, treba ju znati vrednovati, organizirati ju i učinkovito iskoristiti. ALA u knjižničarskoj struci promiče informacijsku pismenost i kroz oblike poticanja čitanja i pisanja koji su sastavni dio čitalačke pismenosti. Vidljiva je kroz sposobnost razumijevanja, promišljanja i zalaganja u pisanim tekstovima radi postizanja osobnih ciljeva, razvoja vlastitoga znanja i mogućnosti te aktivnoga sudjelovanja u društvu.¹¹ Odnosi se na čitanje i s tiskanoga i s elektroničkoga medija. Sukladno navedenom, a prema Gormanu, postoje tri univerzalna načina učenja: učenje iz iskustva – činimo to od početka ljudskog roda; učimo od drugih koji znaju više od nas

⁷ Hrvatski enciklopedijski rječnik, Zagreb: Novi Liber, 2003. Str. 951.

⁸ Usp. Špiranec, Sonja; Mihaela Benek Zorica. Informacijska pismenost : teorijski okvir i polazišta. Zagreb : Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, Zavod za informacijske studije 2008. Str. 91.

⁹ Kell, V. Jeffrey. Paul G. Zurkowski and information literacy : On his trip to the first European Conference on Information Literacy. // Journal of Information Literacy 2013 7(2), 163.-167.

¹⁰ Isto.

¹¹ Vidi više: Logokor. Dostupno na: <http://www.logokor.hr/citalacka-pismenost.html> (20-03-2014)

(učitelja, gurua i sličnih) te učimo služeći se ljudskim zapisima – nešto što većina ljudi čini tek posljednja dva stoljeća.¹² Gormanovo iskustvo učenja *služenjem ljudskim zapisima* može se shvatiti kao odrednica informacijski pismenih ljudi 21. stoljeća u širem smislu. U početku, informacijska pismenost odnosila se na informacijske vještine i programe opismenjivanja vezane isključivo uz korištenje knjižnice. Danas ju promatramo sa stajališta širega konteksta obrazovanja koje uključuje i cjeloživotno učenje. No, pojam informacijske pismenosti u svijetu još uvijek nije do kraja razrađen pa se isprepliće i s drugim vrstama pismenosti, primjerice transpismenost (engl. transliteracy). Prema Špiranec i Banek Zorica, informacijska pismenost je krovni naziv za knjižničnu, računalnu, medijsku, digitalnu i vizualnu pismenost.¹³ Ovakvo određenje pismenosti bilo bi konceptualno najprimjerenije ako ga promatramo s gledišta primarnoga ili osnovnoškolskoga obrazovanja. Stričević govori o novijoj vrsti pismenosti – multikulturalnoj pismenosti koja se može sjediniti s informacijskom pismenošću ako ju promatramo u kontekstu knjižnica (u ovome radu školskih knjižnica u osnovnoj školi). “Multikulturalna pismenost vezana je uz društvenu osviještenost i sposobnost komunikacije u svijetu kulturnih različitosti”.¹⁴

Važnost knjižnice u osnovnoj školi

Osnovna škola u Hrvatskoj dio je obveznoga odgojno-obrazovnog rada koji omogućuje učenicima razredne i predmetne nastave da kroz oblike redovite i izborne nastave, te dopunske i dodatne nastave steknu osnovna znanja i kompetencije.¹⁵ Prema namjeni i sadržaju knjižničnog fonda, vrste knjižnica jesu: nacionalna, narodna, školska, sveučilišna, visokoškolska, općeznanstvena te specijalna.¹⁶ Knjižnice, izdavači i obrazovne ustanove čine infrastrukturu koja je podrška informacijskom servisu. Komercijalni tok informacija kreće od izdavača koji proizvode sve vrste informacijskih izvora (knjige, časopise,

¹² Gorman, Michael. Postojana knjižnica : tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006. Str. 120.

¹³ Špiranec, Sonja; Mihaela Banek Zorica. Nav. dj. Zagreb : Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, Zavod za informacijske studije 2008. Str. 91.

¹⁴ Stričević, Ivanka. Knjižnice za djecu u suvremenoj Europi : interkulturalni pristup u multikulturalnom okruženju. // Knjižnica 55, 1/2(2009), 199.

¹⁵ Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava i obrazovanja. // Narodne novine 63(2008) i Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. // Narodne novine 87(2008), 86(2009), 92(2010), 105(2010).

¹⁶ Zakona o knjižnicama. // Narodne novine (105/97).

novine, televizijske emisije, filmove, kazališne predstave, mape, audio-trake, računalne baze i sl.).¹⁷ Prema Katici Tadić, školske su knjižnice jedinice odgojno-obrazovnog sustava škole. Njihova je zadaća da unapređuju sve oblike i metode odgojno-obrazovnog postupka, pomažu u stručnom usavršavanju nastavnika i u učenika stvaraju naviku čitanja i korištenja knjižničnih usluga.¹⁸ Školska knjižnica u osnovnoj školi tomu pridonosi i kroz aktivnosti koje provodi stručni suradnik – knjižničar u dogovoru s učiteljima i ostalim stručnim suradnicima škole, ravnateljem i ostalim osobljem u formalnom obrazovanju, te kroz prostor, fond, suradnju s ostalim knjižnicama i kulturnim ustanovama i dr. Budući da su informacijsko-komunikacijski mediji postali neizostavni dio formalnoga odgojno-obrazovnog postupka u 21. stoljeću, multimedijska okolina važno je obilježje svake škole, a time i školske knjižnice. Idejnu osnovu za takav pristup dao je J. A. Komensky na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće preporukom da učenici sve što uče trebaju “vidjeti, čuti, dodirnuti i okusiti”.¹⁹ “Suvremena školska knjižnica suvremeno je informacijsko, medijsko i komunikacijsko središte škole. Kao izvor informacija prvenstveno je namijenjena učenicima i učiteljima za potrebe redovite nastave, ali je i potpora svim nastavnim i izvannastavnim aktivnostima škole, mjesto okupljanja i provođenja izvannastavnog i slobodnog vremena”.²⁰ U takvom okruženju informacijska pismenost treba biti usmjerena na učenika: njegove individualne razlike, kritičko mišljenje, volju i želju za pronalaženjem, posjedovanjem i odbacivanjem znanja te razvijanje govornih, čitalačkih i socijalnih vještina. Američko društvo školskih knjižničara (engl. American Association of School Libraries – AASL) mišljenja je da je provođenje informacijske pismenosti kamen temeljac cjeloživotnoga učenja.

IFLA-ine i UNESCO-ove smjernice za školske knjižnice i UNESCO-ov Manifest za školske knjižnice u svijetu promiču važnost rada školske knjižnice koji se temelji na pružanju obavijesti i spoznaja koje su važne za razvijanje dječje mašte, cjeloživotno učenje učenika te uključivanje

¹⁷ Usp. Laszlo, Marija; Jadranka Lasić-Lazić. Merila informacione (ne)pismenosti. // Standardization and the Quality of Library service Proceedings of the International Scientific Conference Novi Sad, November 4th-5th, 2010. / ed by Vesna Injac and Vesna Crnogojac. Belgrade : Serbian library association, 2011. Str. 71-72.

¹⁸ Tadić, Katica. Rad u knjižnici. Opatija : “Benja”, 1994. Dostupno na: <http://www.ffzg.unizg.hr/infoz/biblio/nastava/dz/text/katm.ht> [citirano: 2013-02-25].

¹⁹ Vidi više Bognar, Ladislav; Milan Matijević. Didaktika. Zagreb : Školska knjiga : 5. Izd., 2005. Str. 343.

²⁰ Usp. Nastavni plan i program. Zagreb : Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2006. Str. 19.

učenika u suvremeno društvo u kojemu postaju odgovorni građani. IFLA-ine i UNESCO-ve Smjernice za školske knjižnice govore i o obvezama, programima i dijeljenju podrške i pomoći *školskih knjižničara koji se ostvaruju kroz suradnju* narodnih i školskih knjižnica na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini.²¹ Prema njima, školska knjižnica sastavni je dio informacijske mreže te ima zadaću poticati suradnju s nastavnicima, upravom škole, administrativnim osobljem, roditeljima, ostalim knjižničarima i informacijskim stručnjacima, te lokalnim i društvenim skupinama. *Školska* knjižnica je i društveni prostor svake škole.²² Mjesto je gdje se učenik druži s knjigama i drugim učenicima, poboljšava radne navike, piše domaću zadaću, pronalazi potrebne podatke i literaturu za nastavu te ispunjava slobodno vrijeme kroz tiho slušanje glazbe, gledanje omiljenih crtića i filmova, korištenje didaktičkog materijala i istraživanja mreže. Uz to, učenik se može uključiti u rad stručnoga suradnika – knjižničara i pomagati mu. Iako zakonom nije strogo definirano, iz knjižničnoga poslovanja vidljivo je da se školska knjižnica može uže podijeliti na knjižnicu osnovne i knjižnicu srednje škole. U Hrvatskoj, osnovna škola traje od 1. do 8. razreda, a unutar nje nastava se dijeli na razrednu i predmetnu nastavu, a u skladu s tim razlikuju se i informacijske aktivnosti koje provodi knjižničar – stručni suradnik – stručno osposobljena osoba za pomoć u nastavnome i školskome radu. Osnovna škola dio je primarnoga obrazovanja svakoga djeteta, a srednja sekundarnoga obrazovanja. Pri ovoj tvrdnji ima se na umu da srednja škola u Hrvatskoj još uvijek nije zakonski obvezna.

Uloga knjižničara – stručnoga suradnika u poučavanju osnovne škole

Prvi standard za informacijsku pismenost nastao je 2000. godine u SAD-u, a potom u Australiji. Nastali su zbog potreba školstva – visokog i osnovnoga.²³ Standardi su podzakonski propisi koji donose pravila, smjernice i značajke za određenu djelatnost ili njezine rezultate. Namijenjeni su za zajedničku upotrebu i kao takvi su usmjereni prema postizanju optimalnog

²¹ Saetre, Tove Pemmer. IFLA-ine i UNESCO-ove smjernice za školske knjižnice. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

²² Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja. // Narodne novine (63/2008).

²³ Usp. Laszlo, Marija, Lasić-Lazić, Jadranka. Nav. dj. Str. 69.

stupnja uređenosti u nekom području.²⁴ Razlikuju se od države do države jer ovisе o njezinoj uređenosti, ustanovama i njihovoj opremljenosti, kompetencijama građana i dr. Prema AASL Standards for Initial Preparation of School Librarians, značajnom za američko školsko knjižničarstvo, školski knjižničar je službeni naziv kojim se naziva osoba zaposlena u školskoj knjižnici. Uz službeni naziv školski knjižničar, u nazivlju američkih školskih knjižnica koriste se i nazivi “školski knjižnični medijski stručnjak”, “učitelj knjižničar”, “knjižnični informacijski stručnjak” i “medijski koordinator”.²⁵ Ovi nazivi primjenjivi su i u hrvatskom nazivlju ako ih promatramo u kontekstu prakse rada stručnoga suradnika – knjižničara u osnovnoj školi. Prema Zurkovskom, ljudi koji su poučeni u primjeni informacijskih izvora u svom poslu, mogu se nazvati informacijski pismenim ljudima.²⁶ Informacijska bi pismenost trebala biti uključena u sadržaje, strukturu i slijed nastavnih sadržaja u kurikulumu.²⁷ U Hrvatskoj je uključena u sve oblike odgojno-obrazovnoga postupka i njezino provođenje obvezno je u formalnom primarnom obrazovanju. Rad stručnoga suradnika – knjižničara u osnovnoj školi temeljen je na trima pravcima koji su isprepleteni. Prvi: knjižničar je stručnjak u rješavanju stručnih poslova vezanih uz nabavu, stručnu obradu, čuvanje i zaštitu knjižnične građe, te provođenje mjera zaštite knjižnične građe, izradu biltena, kataloga, bibliografija i drugih informacijskih pomagala. Uz to, sudjeluje u izradi skupnih kataloga i baza podataka, osigurava protok informacija kroz posudbu i korištenje knjižnične građe te poticanje posudbe građe, vodi dokumentaciju o građi i korisnicima i dr. Drugi: knjižničar je vezan uz odgojno-obrazovnu djelatnost učenika, a unutar toga i informacijsko opismenjivanje. Treći pravac vezan je uz kulturnu i javnu djelatnost knjižnice i škole.²⁸ Unutar odgojno-obrazovne

²⁴ Lovrinčević, Jasmina; Dinka Kovačević; Zdenka Barišić. Uloga standarda u promicanju kvalitete knjižničnih usluga u hrvatskom obrazovnom sustavu. // Standardization and the Quality of Library service Proceedings of the International Scientific Conference Novi Sad, November 4th-5th, 2010. / ed by Vesna Injac and Vesna Crnogojac. Belgrade : Serbian library association, 2011. Str. 91.

²⁵ Usp. ALA/AASL Standards for Initial Preparation of School Librarians (2010) Approved by Specialty Areas Studies Board (SASB) of the National Council for Accreditation of Teacher Education (NCATE), October 24, 2010. Dostupno na: http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/aasleducation/schoollibrary/2010_standards_with_rubrics_and_statements_1-31-11.pdf [citirano: 2014-02-05].

²⁶ Usp. Laszlo, Marija; Jadranka Lasić-Lazić. Nav. dj. Str. 73-74.

²⁷ Smjernice za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 39.

²⁸ Vidi više: Nastavni plan i program za osnovnu školu; Standard za školske knjižnice iz 2000. te Nacr standarda za školske knjižnice iz 2013.

djelatnosti osnovne škole u provođenju informacijske pismenosti, obveza je stručnoga suradnika – knjižničara u osnovnoj školi od učenika stvoriti zadovoljnog i radosnog čitatelja književnih djela. Prema Nacrtu Standarda iz 2013. u članku 4., školska knjižnica može aktivno sudjelovati u poticanju suradnje obrazovnih ustanova širom Europe, mobilnosti sudionika obrazovanja, razvijanju tolerancije i multikulturalnosti, te istovremeno pripremanju korisnika za uspješno sudjelovanje na europskom tržištu rada. Ujedno, ova tvrdnja može se povezati i s trećim pravcem kulturne i javne djelatnosti. Provođenje informacijske pismenosti u osnovnoj školi najbolje je vidljivo kroz primjere integriranoga dana i projekte u kojima sudjeluju učenici, učitelji, stručni suradnici, roditelji, kroz suradnju s narodnim knjižnicama i dr. Njezino provođenje nije nužno vezano uz knjižnični prostor. Nastava se može održati na bilo kojem mjestu uz uvjet da se ima pristup računalu i internetu. U pogledu povezivanja narodnih i školskih knjižnica u osnovnoj školi, a koje je izravno povezano s učenicima osnovne škole, organiziraju se posjeti razreda narodnoj knjižnici, zajednički se promiče čitanje i pismenost, nastaju programi za upoznavanje djece s mrežom.²⁹ U pogledu multikulturalnosti, načela koja su primjenjiva u školskim knjižnicama osnovne škole jesu:

- osigurati informacije na odgovarajućim jezicima i pismima,
- omogućiti pristup širokom izboru građe i usluga koje su odraz svih zajednica i potreba.³⁰

Zadaća je svakoga stručnoga suradnika – knjižničara, ispuniti ih. Uz spomenuto, suradnja narodnih i školskih knjižnica je daleko šira.³¹ Županijskim narodnim knjižnicama u Hrvatskoj povjerena je uloga matične knjižnice koja obavlja matičnu djelatnost za sve narodne i školske knjižnice u županiji. Matična djelatnost obavlja se kroz stručni nadzor rada školskih knjižnica s ciljem daljnjega unapređivanja stručnoga rada, povezuje školske knjižnice na području jedne županije i uključuje ih u jedinstveni informacijski sustav Hrvatske, planira i provodi dugoročne programe razvoja, surađuje na stručnim projektima koje na razini Hrvatske pokreće Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, sudjeluje u projektiranju knjižnica, ali obavlja i druge poslove u

²⁹ IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 55.

³⁰ Smjernice za knjižnične usluge za multikulturalne zajednice s IFLA-inim Manifestom za multikulturalnu knjižnicu. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Str. 2010.

³¹ Usp. Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. Narodne novine (43/2001).

skladu sa Zakonom o knjižnicama. Županijska narodna matična knjižnica ima obvezu uredno izvještavati o poslovanju i načinu rada školskih knjižnica u osnovnoj i srednjoj školi Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu, Ministarstvo kulture i Ministarstvo prosvjete i sporta.

Kompetencije knjižničara – stručnoga suradnika

Knjižničar mora posjedovati razne vještine i pratiti razvoj komunikacijskih medija kroz stalna stručna usavršavanja i osobni razvoj te zakonsku regulativu – stručne ispite. Prema Smjernicama za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju, koje se pozivaju na E. K. Goldfarba (1999.), knjižničari bi trebali:

- preuzeti novu ulogu u postupku poučavanja i prenošenja znanja
- stručnim savjetima pomagati kod:
 - a. pristupa informacijama
 - b. odabiranja informacijskih izvora
 - c. korištenja informacija u postupku učenja (Kuhlthau, u Stripling, 1999.)
- upoznavati i poučavati o novim formatima u kojima informacije dolaze (linearnim i nelinearnim)
- poučavati o netradicionalnim i promjenjivim pristupima informacijama i izvorima koji se stalno mijenjaju.³²

U skladu s tim, a prema Kovačević i Lovrinčević, glavna obilježja pretraživanja informacija uključuju, a mogu se odnositi i na kompetencije knjižničara i na kompetencije korisnika ako ih promatramo iz pogleda različitih završenih studija planiranja, informacijskoga pretraživanja, tijekom rada, prezentacije rada te vrednovanje rada.³³ Nadalje, autorice kažu da se u svakoj od ovih faza postižu željeni obrazovni čimbenici. Tako primjerice, planiranje daje učeniku prigodu sagledati sliku cijeloga tijeka rada koji je stavljen pred nje-ga. Pretraživanjem informacija učenik traži prisustvo školskoga knjižničara, uz čiju stručnu pomoć može doći do središta teme i tako izabrati potrebne i provjerene informacije za rješavanje zadatka i pretočiti ih u novo znanje. Nakon toga, učenik javno prezentira svoj rad pred određenim slušateljstvom,

³² Nav. dj. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 44.

³³ Usp. Tablica 1. u Kovačević, Dinka; Jasmina Lovrinčević. Školski knjižničar. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2012. Str. 36.

primjerice svojim razredom. Vrednovanje predstavljenoga omogućuje slušateljstvu procijeniti kvalitetu predavačevog rada.³⁴ Takvim postupkom shvaća se važnost prijenosa informacija od predavača do slušača. Na početku svake školske godine u dogovoru s učiteljima razredne i predmentne nastave stručni suradnik – knjižničar u osnovnoj školi planira godišnje, mjesečne i dnevne aktivnosti; izrađuje izvedbeni program odjeljenja. Ovakvom suradnjom omogućuje se međupredmetno povezivanje sličnih nastavnih sadržaja, posebice iz hrvatskoga jezika i informatike, kako pri planiranju, tako i u ostvarivanju. Cilj je smanjiti opterećenost učenika. Stoga je neophodno, neovisno o programu koji je slušao i školovanju te zvanju koje je stekao, da posjeduje i pedagoške, psihološke i didaktičke vještine kako bi mogao surađivati u nastavnome postupku.

Elektronički izvori u knjižnici osnovne škole

“Obrazovna i informacijska okruženja oduvijek su uzajamno povezana budući da je informacija temeljna sastavnica učenja. Učimo ulazeći u interakciju s informacijama i koristeći informacije. Digitalno okruženje još je više naglasilo povezanost informacijskog ponašanja i učenja. Novi su obrazovni prostori, po svojim značajkama, hibridni, hipermedijski, elektronički i mrežni”.³⁵ O važnosti elektroničke organizacije informacija govori Zurkowski još 1974. godine. Pojava interneta značajna je za njezinu dostupnost na svakome mjestu i u svako vrijeme. Koliko je ona značajna i u primarnom formalnom obrazovanju, vidljivo je u dijelu informacijske pismenosti koja se provodi u višim razredima osnovne škole kroz elektroničko učenje (e-učenje). Elektroničko učenje u školskoj knjižnici razvija se kroz:

- a) mrežne stranice školskih knjižnica,
- b) elektronički katalog školske knjižnice,
- c) mrežu.

Vizualna privlačnost s jasnim obavijestima na mrežnoj stranici škole i školske knjižnice jako su bitne za daljnju interakciju s korisnicima. Da bi uspješno razvila svoje ciljeve, školska knjižnica u osnovnoj školi treba biti dostupna svim učenicima, školskom osoblju, roditeljima, ali i šire, osiguravajući pristup učenja na daljinu. U pravilu, članstvo bi trebalo biti besplatno, međutim,

³⁴ Vidi više: Isto. Str. 36.

³⁵ Lasić-Lazić, Jadranka; Sonja Špiranec; Mihaela Banek Zorica. Nav. dj. // Medijska istraživanja 18, 1(2012), 127.

organizacija rada ovisi o Pravilniku o radu školske knjižnice. Organiziranjem vlastite elektroničke baze podataka, knjižnice osnovne škole u Hrvatskoj nastoje razviti kvalitetne i učinkovite usluge. Velika većina školskih knjižnica u osnovnoj školi prepoznala je važnost elektroničkoga učenja i ponudila ga korisnicima. U tu svrhu nabavljeni su knjižnični računalni programi koji olakšavaju provođenje nabave, obrade, posudbe građe. Učenici, čije knjižnice koriste računalni program, već se od prvoga razreda osnovne škole susreću s elektroničkom posudbom građe koja ih priprema i u njima pobuđuje znatizelju za samostalno daljnje pretraživanje kataloga. Premda zakonom, standardom ni pravilnicima nije propisano koji se računalni program treba koristiti u školskoj knjižnici osnovne škole, velika većina odlučila se za poslovanje u programu Metel. Tako je stvorena mreža školskih knjižnica osnovnih škola. U skladu s tim, provodi se i informacijsko opismenjavanje od 5. do 8. razreda osnovne škole (pretraživanje kataloga, pronalaženje knjige pomoću UDK oznake, pretraživanje mrežnih stranica i upoznavanje drugih knjižnica i dr.). Za 21. stoljeće značajna je i pojava mreže, a potom i weba 2.0. – jednoga od pomagala koja se koriste danas u odgojno-obrazovnom postupku. Web 2.0 nudi mehanizme koji objedinjuju tekstualni, audio i video sadržaj dostupan kroz konferencije, blogove, wikipediju, podcastove, RSS izvore i društvene mreže, te kao takav postaje neizostavni dio suvremenoga nastavnoga postupka. Sadržajima, brzinom, jasnoćom i točnošću informacija web 2.0 uspio je stvoriti novu kulturu učenja i tako utjecati na kvalitetu obrazovnih iskustava jer “današnja mrežna okolina unosi u procese učenja mogućnosti suradnje, ostvarenja osobne autonomije, stvaralački pristup, angažman, osobnu relevantnost i pluralizam”.³⁶ Korištenje blogova, wikija i društveno umreživanje u nastavi pokreće učenike, propituje ih i potiče na kritičko mišljenje i dijeljenje informacija.³⁷ Pomagala weba 2.0 uključena su u poslovanje hrvatskih školskih knjižnica u osnovnoj školi i sastavni su dio odgojno-obrazovnoga postupka. Pomoću njih unaprijeđene su knjižnične usluge, ali i poboljšan međusoban odnos sa svim sudionicima odgojno-obrazovnoga postupka. Prednost weba 2.0 je u tome što je na jednome mjestu moguće dobiti i pozitivnu i negativnu reakciju korisnika i uvažiti ju. Što će donijeti web 3.0 (semantički web) i kako će utjecati na poslovanje školskih knjižnica u Hrvatskoj, saznat će se u bliskoj budućnosti.

³⁶ Špiranec, Sonja; Mihaela Banek Zorica. Nav. dj. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 2008. Str. 16.

³⁷ American Association of School Librarians (AASL). Dostupno na: http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/aasleducation/schoollibrary/2010_standards_with_rubrics_and_statements_1-31-11.pdf [citirano: 2010-12-10].

Poticanje čitanja i pismenosti u osnovnoj školi

Procjenu čitalačke pismenosti i učinkovitost obrazovnih sustava u osnovnoj školi usustavljuje i PISA – Programme for International Student Assessment kroz Međunarodni program za procjenu znanja i vještina učenika. U ovaj program uključene su 32 zemlje članice Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD). Republika Hrvatska nije jedna od članica OECD-a, ali se priključila ciklusu vrjednovanja koju je provela PISA 2009. godine. PISA *čitalačke navike definira kao iskaze* učenika o učestalosti sudjelovanja u aktivnostima čitanja tekstova različitih sadržaja u različitim medijima.³⁸ Uz PISA-u, čitalačke navike u svijetu promiču i organizacije poput Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, UNESCO Convention on cultural diversity, A Digital Agenda for Europe. U Hrvatskoj, uz svijet dostojan djeteta, tradicionalno se veže Nacionalni kviz za poticanje čitanja u Mjesecu hrvatske knjige (15. listopada – 15. studenoga) u organizaciji Knjižnica grada Zagreba, Hrvatskog centra za dječju knjigu i Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice u Zagrebu, u kojemu se natječu mladi čitatelji/čitateljice – učenice/učenici. Početkom svake školske godine, osnovne škole i knjižnice dobivaju informacije o provođenju navedenoga kviza kao i o izboru autora (književnika) i njegovih djela. Zadaća je knjižničara – stručnoga suradnika u osnovnoj školi animirati učenike početkom svake školske godine na čitanje knjiga zadanoga autora te organizirati provođenje kviza. Učenici bi trebali točno odgovoriti na kviz-pitanja u školskim ili narodnim knjižnicama diljem Republike Hrvatske, ali i dijaspore. Pobjednici kviza iz svih hrvatskih knjižnica za nagradu odlaze s knjižničarom zadnjega dana Mjeseca knjige (15. studenoga) na završnu svečanost u Zagreb i dobivaju razne nagrade koje bi ih trebale potaknuti na daljnje čitanje i učenje tijekom školovanja. U ovome pogledu, vidljiva je i dobra suradnja između narodnih i školske knjižnice u osnovnoj školi.³⁹ Prema Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006.), zadane su aktivnosti od 1. do 8. razreda prema kojima bi se trebalo poticati čitanje u djece. Izdvajamo neke i kroz njih nudimo primjere za rad u razrednoj nastavi:

³⁸ PISA 2009 : čitalačke kompetencije za život. Zagreb : Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja – PISA centar, 2010. Str. 67.

³⁹ Usp. IFLA-ine smjernica za narodne knjižnice. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 54.-55.

- 1. razred – upoznavanje učenika s knjižnicom, razlikovanje pojma knjižnica od knjižare te čitanje slikovnica (npr., *Ružno pače*, *Pale sam na svijetu...*).

Informacijska pismenost može se provesti kroz povezanost predmeta hrvatskoga jezika i knjižnice. To se može postići na satovima lektire koji se mogu izvesti u knjižnici, ali i kroz upoznavanje učenika prvoga razreda s knjižnicom i knjižnom građom.

- 2. razred – upoznavanje djece s dječjim časopisima, samostalno snalaženje u knjižnici i pronalaženje željene knjige, usvajanje riječi i bogaćenje rječnika na temelju pričanja priča.

Učenike možemo upoznati s časopisima za djecu na koje je pretplaćena knjižnica (*National Geographic Junior*, *Moj Planet*, *Smib*, *Radost* i dr.) te sadržajima koje oni donose.

- 3. razred – učenik treba saznati kako nastaje knjiga, tj. put od autora do čitatelja (autor – ilustrator – prevoditelj).

Na temelju pročitane slikovnice ili lektirnog djela, učenici mogu izraditi knjigu svoga razreda kojoj mogu dati naslov, npr., *Knjiga 3.a razreda*. Rad se izvodi u skupinama. Knjižničar može svakoj skupini dati naziv i dodijeliti zadatak. Prva skupina dobit će naziv *Grafički urednik*. Zadatak joj je da izradi naslovnice *Knjige 3.a razreda* na kojoj će se nalaziti svi potrebni podaci o njihovome razredu i školi. Druga skupina dobit će naziv *Autor*. Učenici u ovoj skupini ponešto će napisati o svakome učeniku iz razreda, ističući njihove pozitivne osobine. Treća skupina je *Ilustrator*. Zadatak joj je ilustrirati knjigu crtajući svoje prijatelje i šaljive događaje koji su im se usjekli u pamćenje. Četvrta skupina je *Prevoditelj*. Zadatak joj je prevesti dio naslovnice na jedan od stranih jezika koje uče u školi. Ako ne uspiju sami, pomoći će im učitelj ili knjižničar. Kada sve skupine odrade svoj dio posla, zadaća knjižničara je posložiti i uvezati sve stranice *Knjige 3.a razreda*, potom ju izložiti u knjižnici na vidno mjesto. Navedena nastavna jedinica može se planirati tijekom Mjeseca hrvatske knjige s ciljem promicanja knjige i čitanja na školskoj razini.

- 4. razred – upoznavanje djece s referentnom zbirkom (rječnici, enciklopedije, pravopisi, leksikon, atlas i dr.) te njihovim elektroničkim inačicama.

Učenicima možemo zadati pojmove vezane uz prirodu, pisce i dr. Oni bi ih sami trebali potražiti u referentnoj zbirci koja ih je dočekala na stolovima pri ulasku u knjižnicu. Papiriće s pojmovima za pretraživanje učenici izvlače iz košarice. Ako su dobro riješili zadatak, trebali bi biti nagrađeni primjerkom časopisa, gumicom i olovkom, bombonima i sl. Ove aktivnosti mogu biti dio odgojno-obrazovnoga pravca, ali i kulturne i javne djelatnosti u suradnji s narodnim knjižnicama, primjerice u podržavanju međunarodnoga projekta Čitaj mi!⁴⁰ i sličnih projekata namjenjenih promicanju čitanja.

Zaključak

Cilj odgojno-obrazovnog postupka u osnovnoj školi je poticati učenike na razvijanje intelektualnih, moralnih, stvaralačkih i društvenih sposobnosti, tj. izgraditi učenike kao cjelovite osobe i pripremiti ih za cjeloživotno učenje. Hrvatski nacionalni obrazovni standard (HNOS) stavio je naglasak na prilagodbu oblika, metoda i sredstava rada učitelja i stručnih suradnika u redovitoj i izbornoj nastavi, te na dopunski i dodatni rad usmjeren prema učenicima koji je još uvijek potrebno prilagoditi potrebama i mogućnostima učenika. Prema njemu, potiče se aktivno učenje iz kojega učenik na kraju sam razlučuje koja su znanja za njega od živone važnosti. U knjižnici, srcu svake škole, mogu se pronaći svi potrebni izvori za učenje i rad. Prema HNOS-u, jedna od zadaća školskoga knjižničara, uz stručnu praksu, jest i poticati kod učenika ljubav prema knjizi u razrednoj nastavi, te informacijsku pismenost u predmetnoj nastavi u dijalogu s učiteljima i roditeljima te ostalim stručnim suradnicima u školi. Na ovaj način razvijaju se informacijsko-komunikacijske vještine na temelju naučenoga. Knjižničar mora poštovati dječja prava pri pronalaženju informacija jer važno je da se dijete u knjižničnom okruženju osjeća zaštićeno i ugodno. Jedna od vrlo zahtjevnih osobina školskoga knjižničarstva u osnovnoj školi, a time i stručnoga suradnika – knjižničara, jest da uvijek budu korak dalje u odnosu na druge odgojno obrazovne djelatnosti i djelatnike u školi. Prema nekim predviđanjima stručni suradnik – knjižničar u osnovnoj školi bit će medijski stručnjak, informacijski stručnjak, cyber stručnjak i cyber knjižničar. Dakle, osoba koja će stvarati informacijske i obrazovne predmete.

⁴⁰ Čitaj mi! Dostupno na: <http://www.citajmi.info/naslovna/>

LITERATURA

ALA/AASL Standards for Initial Preparation of School Librarians (2010) Approved by Specialty Areas Studies Board (SASB) of the National Council for Accreditation of Teacher Education (NCATE), October 24, 2010. Dostupno na: http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/aasleducation/schoollibrary/2010_standards_with_rubrics_and_statements_1-31-11.pdf [citirano: 2014-02-05].

American Association of School Librarians (AASL). Dostupno na: http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/aasleducation/schoollibrary/2010_standards_with_rubrics_and_statements_1-31-11.pdf [citirano: 2010-12-10].

Bognar, Ladislav; Milan Matijević. Didaktika. Zagreb : Školska knjiga : 5. Izd., 2005. Čitaj mi! Dostupno na: <http://www.citajmi.info/naslovna/>

Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava i obrazovanja. // Narodne novine 63(2008).

Gorman, Michael. Postojana knjižnica : tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.

Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb : Novi Liber, 2003.

IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.

Kell, V. Jeffrey. Paul G. Zurkowski and information literacy : On his trip to the first European Conference on Information Literacy. // Journal of Information Literacy 2013 7(2), 1-6.

Kovačević, Dinka; Jasmina Lovrinčević. Školski knjižničar. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2012.

Knjižnice grada Zagreba. Dostupno na: <http://www.kgz.hr/>

Lasić-Lazić, Jadranka; Sonja Špiranec; Mihaela Banek Zorica. Izgubljeni u novim obrazovnim okruženjima – pronađeni u informacijskom opismenjavanju. // Medijska istraživanja 18, 1(2012), 41-51.

Laszlo, Marija; Jadranka Lasić-Lazić. Merila informacione (ne)pismenosti. // Standardization and the Quality of Library service Proceedings of the International Scientific Conference Novi Sad, November 4th-5th, 2010. / ed by Vesna Injac and Vesna Crnogojac. Belgrade : Serbian library association, 2011., str. 65-81.

Logokor. Dostupno na: <http://www.logokor.hr/citalacka-pismenost.html> [citirano: 2014-03-20].

Lovrinčević, Jasmina; Dinka Kovačević; Zdenka Barišić. Uloga standarda u promicanju kvalitete knjižničnih usluga u hrvatskom obrazovnom sustavu. // Standardization and the Quality of Library service Proceedings of the International Scientific Conference Novi Sad, November 4th-5th, 2010. / ed by Vesna Injac and Vesna Crno-gojac. Belgrade : Serbian library association, 2011., str. 91-103.

Maleš, Dubravka. Konvencija o pravima djeteta. Zagreb : Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2010.

Nacrt standarda za školske knjižnice. Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/novosti/Novi_Standard_za_skolske_knjiznice_2013_za_javnu_raspravu.pdf

Nastavni plan i program za osnovnu školu. Zagreb : Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2006.

Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. Narodne novine (43/2001).

PISA 2009 : čitalačke kompetencije za život. Zagreb : Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja – PISA centar, 2010.

Saetre, Tove Pemmer. IFLA-ine i UNESCO-ove smjernice za školske knjižnice. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

Smjernice za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.

Smjernice za knjižnične usluge za multikulturalne zajednice s IFLA-inim Manifestom za multikulturalnu knjižnicu. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Str. 2010.

Stričević, Ivanka. Multikulturalna pismenost u knjižnici – temelj interkulturalnog dijaloga. 8. savjetovanje za narodne knjižnice. Sv. Martin na Muri, 18.-20. svibnja 2011. Dostupno na: www.nsk.hr/wp-content/themes/nk/.../Ivanka_Stricevic.ppt [citirano: 2014-02-10].

Stričević, Ivanka. Knjižnice za djecu u suvremenoj Europi : interkulturalni pristup u multikulturalnom okruženju. // Knjižnica 55, 1/2(2009),197-208 [citirano: 2014-02-10].

Špiranec, Sonja; Mihaela Banek Zorica. Informacijska pismenost : teorijski okvir i polazišta. Zagreb : Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, Zavod za informacijske studije 2008.

Tadić, Katica. Rad u knjižnici. Opatija : “Benja”, 1994. Dostupno na: <http://www.ffzg.unizg.hr/infoz/biblio/nastava/dz/text/katm.ht> [citirano: 2013-02-25].

UN Doc. GA Res 44/25, (1989). /on line/. Dostupno na: <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r025.htm>

Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 105(1997), 5(1998), 104(2000), 69(2009).

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. // Narodne novine 87(2008), 86(2009), 92(2010), 105(2010).